

Gheorghe Cojocaru\*

## MAREA BRITANIE ȘI TRATATUL BASARABIEI DE LA PARIS, DIN 28 OCTOMBRIE 1922. LA 100 DE ANI DE LA RATIFICARE

This article analyzes the position of Great Britain towards the union of Bessarabia with the mother country, Romania, at the Paris Peace Conference of 1919-1920. It is emphasized that English diplomacy firmly supported Romania's rights over its province between the Prut and Dniester, also formulating certain conditionalities that the Romanian government had to take into account. England had a primary role in the drafting and signing of the Paris Treaty of Bessarabia on October 28, 1920. Among the Great Powers that signed the Treaty, Great Britain was the first to ratify it in 1922, urging the rest of the signatories to follow suit.

**Keywords:** Paris Peace Conference, Great Powers, England, France, Romania, Russia, Treaty of Bessarabia, British ratification.

### **Diplomația britanică și chestiunea Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris**

La Conferința de Pace de la Paris, reprezentanții Marii Britanii în ceea ce privește provincia dintre Prut și Nistru au fost de partea României „de la început și până la sfârșit și ca o urmare directă a insistenței lor în 1920 a fost semnat Tratatul Basarabiei”. Delegații britanici la Conferință au fost de părerea că, bazându-se pe considerente etnice, economice, geografice, istorice și politice, Basarabia trebuia să aparțină României. Pentru ca statului român să i se recunoască unirea provinciei sale răsăritene, englezii au formulat trei condiții: 1) separarea Basarabiei de Rusia trebuia să aibă la bază principiul etnic, și nu al ocupării militare; 2) interesele economice sau de altă natură ale Rusiei în România nu trebuiau prejudiciate; 3) minoritățile etnice din fosta gubernie a Rusiei trebuiau să obțină o autonomie culturală și locală garantată în plan internațional<sup>1</sup>.

La 4 decembrie 1919, răspunzând unei interpelări în Camera Comunelor, prim-ministrul Lloyd George a formulat punctul de vedere oficial al guvernului britanic în chestiunea Basarabiei. „Politica Guvernului Maiestății Sale,

---

\* **Gheorghe Cojocaru**, doctor habilitat în istorie, directorul Institutului de Istorie.

<sup>1</sup> V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, Institutul European, 1993, p. 68.

<https://doi.org/10.58187/rim.129-130.05>

declara Lloyd George, peste tot la Conferința Păcii, este să se străduie să unească majoritățile naționale oriunde este posibil să se facă aceasta. El va lua în considerare Basarabia în acest spirit”<sup>2</sup>. Deși în cadrul lucrărilor Conferinței de Pace din 11 decembrie s-a decis că chestiunea Basarabiei mai trebuia discutată, odată cu înfrângerea Ucrainei lui Simon Petliura și a trupelor generalului alb Denikin de către Armata roșie muncitorească-țăărănească la sfârșitul anului 1919, după cum se arăta într-un Memoriu redactat la Foreign Office în ianuarie 1920, hotărul basarabean încă nerecunoscut României putea pune în dificultate guvernul condus de A. Vaida-Voievod, prietenos față de Londra. Se impunea consolidarea situației guvernului de la București și înlăturarea, în acest mod, a principalului obstacol în calea cooperării României la efortul „de regenerare” a Rusiei, indiferent ce se subînțelegea prin această formulă. În consecință, la 20 ianuarie, Lloyd George a promis recunoașterea oficială a unirii Basarabiei de către Consiliul Suprem al Conferinței, însă războiul ruso-polonez a redus din entuziasmul britanic privind rolul României la „regenerarea” Rusiei. Allan W. A. Leeper, persoana cea mai influentă la Foreign Office în ceea ce privește formularea poziției Angliei în chestiunea Basarabiei, a redactat la 28 februarie 1920 un raport, recomandările căruia au fost urmate de Lloyd George la ședința Consiliului Suprem din 3 martie, când prim-ministrul britanic a semnat Nota prin care drepturile României asupra provinciei sale răsăritene erau recunoscute. Având promisiunea prim-ministrului Vaida-Voievod că va evacua Budapesta, Leeper recomanda Consiliului Suprem să furnizeze o rezoluție privind Basarabia, fără a o amâna până la retragerea trupelor României din teritoriul maghiar. Luând ca adevărată oferta Sovietelor de a face pace cu România, Leeper considera că dosarul basarabean putea fi mai lesne încheiat. „Nu există dubii, nota Leeper, că atât în interesele poporului basarabean însuși, care deja a acceptat deplin unirea cu România, cât și în interesul păcii și ordinii peste tot în România și în țările vecine, soluționarea chestiunii basarabene conform liniilor indicate este urgent necesară”<sup>3</sup>.

Care erau factorii care stăteau la baza politicii externe britanice în problema Basarabiei?

1) Spre deosebire de poziția adoptată de SUA, pentru britanici chestiunea Basarabiei nu era „un caz aparte”, ci era inclusă în categoria fostelor teritorii ruse alături de Statele Baltice și cele ale Poloniei;

2) Recunoașterea Basarabiei era privită ca o modalitate de a ține departe România de războiul ruso-polonez;

3) Anglia era interesată de păstrarea controlului internațional asupra navigației pe Dunăre, în special, pe brațul Chilia, cel mai navigabil braț trecut după unirea Basarabiei în totalitate sub jurisdicția României;

<sup>2</sup> Marcel Mitrasca, *Moldova: a Romanian Province under Russian rule. Diplomatic History from the Archives of the Great Powers*, Agora Publishing, New York, 2002, p. 170.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 171-172.

- 4) Susținerea guvernului Vaida-Voievod, adversar al Partidului Național-Liberal al Brătienilor, avea în vedere consolidarea influenței britanice în România;
- 5) Poziția oficială a Londrei ținea cont de structura demografică și de realitățile istorice ale Basarabiei;
- 6) Fidelă politicii sale de cultivare a echilibrului continental, prin consacrarea drepturilor României asupra provinciei sale răsăritene Marea Britanie nu-și asuma decât o responsabilitate morală, fără a se implica direct și a garanta actul unirii Basarabiei<sup>4</sup>.

Britanicii, ca și francezii, n-au ratat oportunitatea de a condiționa recunoașterea Basarabiei de angajamentul guvernului român: 1) de a retrage armata din teritoriul Ungariei; 2) de a semna și ratifica Tratatul minorităților și 3) de a achita compensații grase proprietarilor străini de pământ, expropriați între Prut și Nistru<sup>5</sup>.

Diplomația britanică a jucat „un rol decisiv” în etapa finală de elaborare a Tratatului Basarabiei. Nicolae Titulescu a avut mandatul de a negocia tratatul până a fi numit ministru de finanțe în Guvernul condus de generalul Averescu, în iunie 1920. Titulescu a trebuit să insiste pe tot parcursul lunii mai ca formula propusă de Aliți prin care Sovietelor li se rezerva dreptul de a apela la Societatea Națiunilor împotriva deciziei Marilor Puteri de a recunoaște unirea Basarabiei să fie omisă. Titulescu a obținut că în textul Tratatului să se stipuleze fără echivoc că suveranitatea României asupra Basarabiei și intangibilitatea frontierelor sale să facă excepție de la dreptul de apel al unui viitor guvern rus recunoscut de către Societatea Națiunilor<sup>6</sup>.

Londra a susținut Parisul în ceea ce privește compensațiile pe care România trebuia să le plătească proprietarilor străini de latifundii în urma derulării reformei agrare între Prut și Nistru. Deși autoritățile britanice au făcut tot ce puteau face pentru a proteja interesele celor trei latifundiari englezi expropriați în Basarabia, ele s-au opus propunerii francezilor de a include o clauză aparte cu privire la această chestiune în textul proiectului de tratat, considerând nelocul ei o prevedere privind niște interese private într-un act internațional de asemenea anvergură. Interesele private ale supușilor coroanei britanice trebuiau protejate pe altă cale, și anume prin obținerea unor asigurări ferme în acest sens din partea guvernului României. Ministrul britanic la București, Franc Rattigan, a cerut guvernului român ca supușii englezi expropriați să fie despăgubiți pe bazele „în vigoare în Imperiul Britanic” și a obținut asigurările respective din partea ministrului de externe Take Ionescu. Guvernul britanic a cerut ca aceste asigurări să fie date în scris, pentru a putea începe cât de curând discuțiile asupra Tratatului Basarabiei. Asigurările în scris ale guvernului român Marii Britanii și Franței au

<sup>4</sup> Ibidem, p. 172-174.

<sup>5</sup> Ibidem, p. 174.

<sup>6</sup> Ibidem, p. 174-175.

fost date la 28 iunie 1920<sup>7</sup>, iar la 4 august Titulescu a prezentat la Londra soluția în chestiunea exproprierii supușilor britanici<sup>8</sup>.

De data aceasta definitivarea Tratatului Basarabiei a fost condiționată la Londra de ratificarea Tratatului minorităților în Parlamentul României. Odată ratificat Tratatul minorităților în zilele următoare, Londra a informat Parisul că era pregătită să semneze Tratatul Basarabiei. Franța, însă, nu dădea semne de grabă, voind să vadă, între altele, cu ce se puteau încheia negocierile sovieto-române în desfășurare, mizându-se pe recunoașterea Basarabiei de către Soviete, precum și care era poziția SUA față de Tratat. Când lordul Derby, ambasadorul Marii Britanii la Paris, a propus semnarea Tratatului în prima săptămână a lunii septembrie, la Quai D'Orsay i s-a răspuns că trebuia așteptată aprobarea Washingtonului<sup>9</sup>.

Cu ocazia vizitei prințului moștenitor Carol la Londra, la 11 septembrie, la întâlnirea cu prim-ministrul Lloyd George s-a declarat că România nu va purta nici un fel de tratative cu Sovietele înainte ca Tratatul Basarabiei să fie semnat. Lloyd George, dimpotrivă, menționa că „ar fi un avantaj pentru România să obțină un tratat care să-i confere Basarabia, semnat de vreun guvern *de facto* rus”. Odată obținută o asemenea recunoaștere, era puțin probabil ca cineva să atace România<sup>10</sup>.

La solicitarea lui Lloyd George, lordul Derby a abordat din nou autoritățile franceze în privința Tratatului Basarabiei. La Quai d'Orsay se credea în continuare că era necesară semnătura SUA și că era indispensabil să se asigure protecția României în viitor de orice pretenții din partea Rusiei, obținându-se recunoașterea Basarabiei atât din partea Sovietelor, cât și din partea guvernului Rusiei de sud al generalului alb Wrangel. În așteptarea acestei duble recunoașteri, Parisul era înclinat să amâne semnarea Tratatului Basarabiei până în primăvara anului 1921<sup>11</sup>.

La Foreign Office, dimpotrivă, nu se conta pe acceptul SUA pentru Tratatul Basarabiei, pentru că, după cum se putea înțelege, ar fi fost în contradicție cu „Nota Colby”, din 10 august 1920, în care nu se sprijinea dezmembrarea fostei Rusii aliate, dar nici nu se recunoștea puterea Sovietelor<sup>12</sup>, iar așteptarea consimțământului Sovietelor sau al baronului Wrangel, după cum la fel de bine se realiza, putea dura până la calendele grecești. După ce guvernul României onorase cele două angajamente, Guvernul Maiestății Sale era decis să semneze de unul singur Tratatul, în cazul indeciziei altor state. Lordul Derby a adus această poziție

<sup>7</sup> Ibidem, p. 176.

<sup>8</sup> Ibidem, p. 177.

<sup>9</sup> Ibidem, p. 178.

<sup>10</sup> Ibidem, p. 179.

<sup>11</sup> Ibidem, p. 179.

<sup>12</sup> Mihai Țurcanu, *Statele Unite și problema Basarabiei (1917-1940)*, București, Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2019, p. 96-97.

a guvernului său la cunoștința responsabililor de la Quai d'Orsay<sup>13</sup>.

La primirea răspunsului guvernului român în ziua de 11 octombrie la proiectul de tratat propus, la Londra, cu ocazia vizitei ministrului Take Ionescu, și nu la Paris, au avut loc ultimele negocieri asupra modificărilor cerute de autoritățile de la București. Amendamentele formulate de partea română referitoare la art. 7 cu privire la brațul Chilia al Dunării, care ca și art. 9 au fost propuse de britanici încă în luna mai, au fost respinse. Pentru Londra era vital ca brațul Chilia să rămână sub autoritatea Comisiei Europene a Dunării. La 18 octombrie cei doi negociatori, N. Titulescu și Alan W. A. Leeper, s-au pus de acord definitiv asupra proiectului de tratat. Take Ionescu a avut o întâlnire la Londra cu ministrul de externe, lordul Curzon, la 21 octombrie, când s-a discutat despre formarea Micii Înțelegeri și despre chestiunea Basarabiei. Întrebat despre opinia guvernului britanic privind raporturile României cu Rusia, Curzon a insistat asupra ajungerii la un aranjament neîntârziat. Un asemenea acord, potrivit lordului Curzon, chiar dacă Sovietele ar fi fost înlăturate de la putere, nu putea dăuna intereselor pe termen lung ale României. După cum s-a constatat, „insistența britanicilor ca românii să încheie o înțelegere cu Sovietele era exact opusă poziției francezilor, cu Take Ionescu favorizând ultima în mod evident”<sup>14</sup>.

În zilele de 26 octombrie, ministrul României la Paris, Dimitrie I. Ghika, i-a înmănat ambasadorului Derby o notă referitoare la indemnizațiile pentru supușii Coroanei britanice, expropriați în Basarabia, la care i s-a răspuns a doua zi. Amendamentele părții române la art. 7 fiind retrase în urma discuției lui Derby cu Take Ionescu, calea spre semnarea Tratatului Basarabiei era deschisă. După cum raporta Derby la Foreign Office, Tratatul a fost semnat la 28 octombrie de toți reprezentanții Marilor Puteri, cu excepția ambasadorului Japoniei, care era lipsă la Paris, viconte Ichii semnând convenția câteva zile mai târziu. Singura voce care a obiectat, potrivit lordului Derby, a fost cea a ambasadorului american care n-a ratat ocazia de a protesta împotriva a ceea ce el a numit „inoportuna dezmembrare a Rusiei”<sup>15</sup>.

### **Ratificarea britanică**

Dintre Marile Puteri semnatare ale Tratatului Basarabiei, Marea Britanie a fost prima care a inițiat ratificarea lui și depunerea instrumentelor de ratificare la Paris. Astfel, la conferința ambasadorilor din 8 iunie 1921 reprezentantul englez a sugerat că ar fi fost oportun ca toate instrumentele de ratificare să fie depuse concomitent, informând că guvernul său făcuse deja pașii necesari pentru ratificare<sup>16</sup>.

Cum se explică interesul britanic de a iniția ratificarea Tratatului Basarabiei în 1921? Care era interesul englez în această privință?

<sup>13</sup> Marcel Mitrasca, *op. cit.*, p. 179-180.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 184-185.

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 185.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 186.

Sigur, este în tradiția diplomației britanice să ducă lucrul început la un bun sfârșit, însă, totodată, acest interes ar trebui privit și prin prisma raporturilor Marii Britanii cu Rusia Sovietelor de atunci. În urma negocierilor cu reprezentanții Rusiei, Krassin și Kamenev, la Londra în 1920 - începutul anului 1921, la 16 martie 1921 a fost încheiată Convenția comercială ruso-engleză, prin care Sovietele erau recunoscute *de facto* de cea mai puternică țară din Europa și din lume, ceea ce lansa un semnal pentru reluarea legăturilor economice cu Rusia și pentru alte state europene<sup>17</sup>. În același timp, inițiind ratificarea Tratatului Basarabiei, Marea Britanie făcea dovada faptului că la baza normalizării raporturilor cu Rusia trebuia pus respectul față de tratatele încheiate.

În august 1921 în corespondența misiunii britanice la București apare problema despăgubirilor pentru cei trei proprietari de latifundii între Prut și Nistru, subliniindu-se că aceasta trebuia soluționată înainte de ratificarea Tratatului Basarabiei. Suma pe care guvernul României trebuia s-o achite era de circa 300 de mii de lire sterline, iar guvernul englez n-a considerat necesar să pună o asemenea condiție, având toată încrederea în asigurările lui Take Ionescu precum că angajamentul financiar asumat va fi onorat de autoritățile de la București<sup>18</sup>.

Prin noul său ambasador la Paris, lordul Hardinge de Penhurst, guvernul britanic s-a interesat care erau intențiile Franței în ceea ce privește ratificarea Tratatului Basarabiei. Nici Franța, după cum raporta Hardinge, nici celelalte două mari puteri semnatare, Italia și Japonia, dar nici România, nu erau gata în toamna anului 1921 să procedeze la ratificarea Tratatului, ceea ce a determinat și amânarea ratificării britanice<sup>19</sup>.

În februarie 1922, odată cu pregătirile pentru Conferința de la Genova, unde a fost invitată și Rusia lui Lenin și Cicerin, guvernul britanic „a luat decizia de a face pasul final și de a ratifica Tratatul Basarabiei”<sup>20</sup>. La Foreign Office a fost elaborat un memoriu în chestiunea basarabeană, în care se treceau în revistă fazele principale ale redactării acordului și se făceau câteva comentarii asupra situației la momentul respectiv. După cum se anticipa, la Conferința de la Genova delegația rusă putea cere recunoașterea guvernului Rusiei în schimbul asumării datoriilor fostelor guverne țariste față de țările occidentale. O cale simplă de ieșire din orice dificultate era ca recunoașterea Sovietelor să fie pusă în dependență de recunoașterea Tratatului Basarabiei. României trebuia să i se sugereze să încheie „un târg” cu Sovietele în ceea ce privește Basarabia, mai ales că, după cum se bănuia la Londra, tezaurul său sechestrat la Moscova ar fi fost ca și cheltuit<sup>21</sup>.

Chestiunea Tratatului Basarabiei a fost în atenția Conferinței ambasadorilor

<sup>17</sup> Е. Ю. Сергеев, *Большевики и англичане. Советско-британские отношения, 1918-1924 гг. От интервенции к признанию*, Санкт-Петербург, Наука, 2019, стр. 322-323.

<sup>18</sup> Marcel Mitrasca, *op. cit.*, p. 187-188.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 189.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 189.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 189.

de la Paris, din 15 martie 1922, când reprezentantul Franței, Jules Cambon, a subliniat necesitatea intrării în vigoare a acordului înainte de convocarea Conferinței de la Genova, pentru a preveni orice discuție în ceea ce privește validitatea „transferului” Basarabiei către România. S-a constatat că până la acel moment doar guvernul britanic ratificase Tratatul, Franța inițiind și ea procedura de ratificare, însă care va fi blocată din cauza aceleiași probleme a indemnizațiilor pentru supușii francezi proprietari de latifundii între Prut și Nistru, ratificarea franceză întârziind încă doi ani. S-a decis să se apeleze către guvernele italian și nipon pentru a urgenta ratificarea<sup>22</sup>.

La 28 martie, după ce urmasse toate procedurile birocratice de conformare a ratificării, lordul Curzon îl informa pe lordul Hardinge că nu mai era nici o singură piedică pentru a depune instrumentele ratificării de către rege la Paris. Drept urmare, la 14 aprilie 1922, la câteva zile după deschiderea Conferinței de la Genova, ambasadorul britanic la Paris, lordul Hardinge de Penhurst, a depus instrumentele necesare de ratificare a Tratatului Basarabiei.

Spre deosebire de ratificările ulterioare, cea franceză și cea italiană, ratificarea Londrei n-a stârnit nici un fel de reacții de protest din partea Sovietelor, ceea ce, mai curând, ar trebui pus în legătură cu planurile acestora de a se ajunge la o înțelegere mai mare cu occidentalii la întâlnirea de la Genova, prima lor invitație la o reuniune internațională, unde, totuși, nu se vor abține să nu atace România în chestiunea Basarabiei<sup>23</sup>. Drept răspuns, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu a oferit la 17 mai 1922 tuturor vecinilor României și, înainte de toate, Rusiei un angajament permanent de neagresiune bazat pe *status quo*<sup>24</sup>.

Este de remarcat, de asemenea, că în etapa de pregătire către Conferința de la Genova, unde autoritățile de la București urmau să stea față în față cu reprezentanții Sovietelor, ele au întreprins eforturi diplomatice intense pentru a impulsiona procedurile de ratificare a Tratatului Basarabiei de către țările semnatare, în primul rând, de Franța, însă în aprilie 1922 doar România și Marea Britanie au încheiat procedurile respective<sup>25</sup>.

La 100 de ani de la ratificarea britanică, în istoriografia problemei încă mai persistă o anumită confuzie în privința datei ratificării și depunerii instrumentelor de ratificare. Astfel, Valeriu Fl. Dobrinescu afirmă într-o lucrare că Anglia a fost prima Mare Putere care a ratificat „Protocolul de la Paris din 28 octombrie 1920”, aceasta producându-se prin procesul-verbal depus la 14 aprilie 1922 în Camera Comunelor. Tot atunci ambasadorul Hardinge s-a prezentat la Quai

<sup>22</sup> Ibidem, p. 189.

<sup>23</sup> Emilian Bold, Răzvan Ovidiu Locovei, *Relații româno-sovietice (1918-1941)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 93.

<sup>24</sup> Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Iași, Editura Junimea, 1991, p. 94.

<sup>25</sup> *Враг, противник, союзник? Россия во внешней политике Франции в 1917-1924 гг.*, т. 2, СПб, Изд-во РХГА, 2021, стр. 181.

d'Orsay pentru a depune procesul verbal al ratificării tratatului. Actul de depunere a fost semnat de Poincare și de Fouquieres, ca reprezentanți ai Franței, și de Hardinge, ca reprezentant al Angliei<sup>26</sup>. În altă parte, Valeriu Fl. Dobrinescu susține că Tratatul Basarabiei a fost ratificat la 19 mai 1922, în aceeași zi, de Anglia și România<sup>27</sup>, în timp ce Marcel Mitrasca consideră că ratificarea Mării Britanii a precedat cu aproape un an ratificarea României<sup>28</sup>, adică aceasta având loc în 1921. Totuși, deși inițiată de Guvernul Majestății Sale Regelui în 1921, procedura ratificării s-a încheiat în 1922, odată cu depunerea instrumentelor de ratificare la Paris.

Ar mai fi de precizat, având în vedere criteriul rigorii, data exactă a ratificării și data depunerii instrumentelor de ratificare, pentru a elimina orice urmă de confuzie în această privință. Astfel, Senatul României a ratificat Tratatul Basarabiei la 3 aprilie, iar Adunarea Deputaților – la 7 aprilie. Regele Ferdinand a promulgat legea din 7 aprilie la 13 aprilie, iar ambasadorul României la Paris, Victor Antonescu, a depus, iar Raymond Poincare, prim-ministrul Franței, a primit instrumentele de ratificare la 19 mai 1922<sup>29</sup>. Prin urmare, dacă, dintre toate părțile semnatare, România a ratificat prima Tratatul, Marea Britanie a depus prima, la 14 aprilie același an, instrumentele de ratificare la Paris. Rămâne un fapt clar stabilit și anume că, dintre Marile Puteri, Angliei îi aparține primordialitatea onorării semnăturii sale sub Tratatul Basarabiei, ceea ce a fost un îndemn de urmat și pentru alte state semnatare.

<sup>26</sup> Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică ...*, p. 93.

<sup>27</sup> V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor ...*, p. 77.

<sup>28</sup> Marcel Mitrasca, *op. cit.*, p. 190.

<sup>29</sup> *Japonia și Tratatul Basarabiei (1920-1940)*, edit.: Ion Șișcanu, Gheorghe E. Cojocaru, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2021, p. 19.